

Újabb jogtörténelmi tanulmányok

JOGTÖRTÉNELMI TANULMÁNYOK VIII.

Szerkesztette : Béli Gábor, Kajtár István, Szekeres Róbert
Pécsi Tudományegyetem, Pécs 2005. 605 o.

A kötet Csizmadia Andor születésének 95., és halálának 20. évfordulója alkalmával jelent meg. A jogtörténész szakma legtekintélyesebb kiadványsorozata 1966-ban indult, éppen Csizmadia Andor közreműködésével, és tevékeny részvételével. Most egykori tanítványa, *Kajtár István*, egykori hallgatója, *Béli Gábor* és a pécsi jogtörténelmi tanszék oktatója, *Szekeres Róbert* állították össze azt a reprezentatív emlékkötetet, amelyben a jogtörténész szakma kollektív tiszteletét fejezte ki Csizmadia Andor emlékének. *Szekeres Róbert* alapos biográfiai áttekintést készített, számos új részellel egészítette ki az eddig ismert Csizmadia-életrajzot. (Pillanatképek *Csizmadia Andor életéből (1910–1985)*. *Kajtár Istvánné* szakkönyvtáros összeállította a jubiláns megjelent munkáinak listáját. A művek katalógusa tartalmazza a korabeli szaksajtóban megjelent publicisztikai írásokat, és Csizmadia Andor rendkívül informatív recenzióinak jegyzékét is. Ez a lista – azon túl, hogy könyvészeti szempontból példaadó – önmagában is méltó emléket állít az egykor legtöbbet publikáló hazai jogtörténésznek. A közreadott írások közül egyedül *Nagy Janka Teodóra* választotta tanulmánya tárgyául a jelentős jogtörténész munkásságát, és írt tanulmányt *Csizmadia Andor, a szociálpolitikus* címmel. A komoly tisztelettel készült tanulmány a jubiláns irathagyatékának feldolgozása révén érdemben járul hozzá a tudósi életút értékeléséhez, mert értő módon elemzi a szociálpolitikai és a szociális igazgatással összefüggő műveit, és új tényeket közöl a pályája elején végzett szociálpolitikai tevékenységéről.

A kötet szerzői zömmel céhbéli jogtörténészek, akik saját kutatási területük aktuális eredményeit adták közre. A publikáció-gyűjtemény ezért nélkülözi a tematikai szempontokat, a szerkesztők sem törekedtek arra, hogy a tisztelgő tanulmányok tematikailag rendezettek, vagy kronológiailag tagoltak legyenek. Az alábbi ismertető ennek ellenére megkísérli a tematikai értékelést, amellyel talán érzékeltetni lehet a jogtörténet-tudomány mai képviselőinek érdeklődését, tudományos-módszertani beállítódását. A recenzens választ keresett arra is, hogy milyen hatást gyakorolt Csizmadia Andor munkássága a jogtörténettel hivatásszerűen foglalkozó, e kötetben tisztelgő utódokra.

Az egyetemes jogtörténet a tanulmánykötetben nagyjából azt az arány képviseli, amelyet a kitekintő jellegű tanulmányok Csizmadia Andor életművében kaptak. Ezek közül *Kelemen Miklós Hivatali jelvények a Bizánci Birodalomban* című tanulmánya tartal-

milag jól illeszkedik a pécsi jogtörténelmi műhely híressé vált szimbólum-kutatásának eredményeihez. A szerző latin nyelvű források, és – a magyaron kívül – német és angol nyelvű szakmunkák alapján elemzi a bizánci kinevezési okmányok és hivatali jelvények közhatalmat szimbolizáló, keletkeztető szerepét. *Font Márta Állam - államszervezés - kodifikáció. Megjegyzések a Kijevi Rusz első törvényeiről* című munkája arra figyelmezteti a hazai kutatókat, hogy a régi időkben túlerőltetett szláv tematika újra kutatásra méltó, és nemzetközileg is aktuális lehet. A tanulmány elején található (az államot érintő) szerzői fogalomértelmezés újabb bizonyítéka annak, hogy a jogtörténész szakma adós a tudományok alapvető kategóriáinak modernizálásával, és ezen értelmezési kísérletek megismertetésével. A tanulmány érdemi részében jól nyomon követhető a korai keleti szláv jogélet jogforrási rendszere. A jogtörténészek számára értékes társadalomtörténelmi utalások feledtetik a terminológiai pontatlanságokat. (Illetékesség és hatáskör cseréje, a szokás, a jogszokás, a szokásjog szinonimakénti értelmezése, a kodifikáció-fogalom visszavetítése). A tanulmány utal arra, hogy a szerző a Kijevi Rusz jogforrásait magyar nyelven is megjelenteti. Reméljük, hogy a kiváló történész tudományunk eredményeit is figyelembe veszi a fordítás, és annak szakmai ellenőrzése során.

Völgyesi Levente A diakónusi rend egyházi alkotmánytörténetének vázlatja című munkája hiánypótló tanulmány, hiszen a hazai jogtörténetírásban még mindig hiányzik az egyházjogi szemlélet és töredékes az ezzel összefüggő ismeret is. A világi kutatók között éppen Csizmadia Andor volt az utolsó, aki ezzel a kérdéskörrel tudományos alaposan foglalkozott. A tanulmány különös aktualitása, hogy Magyarországon a közelmúltban adódott lehetőség e klerikusi rend felvételére, és gyakorlására. A tanulmány az újszövetségi időtől a jelenkorig követi nyomon a diakónusi ordo történetének jogi vonatkozásait. *Koncz Ibolya Katalin A boszorkánykutatásban megjelenő 15-18. századi történelmi érvelések* címmel német jogirodalmi anyag feldolgozására vállalkozott. Tanulmányának különös értéke, hogy egykorú műveket, és nem interpretációkat használ. A szerzői gondolatmenet újszerűsége továbbá, hogy a boszorkány-fogalmat tekintve túllép a hazai néprajzos-művészettörténelmi horizonton, a perekre vonatkozó történelmi műveket saját gondolati körükben, jogtörténelmi nézőpontból elemzi. A tanulmány hasznos segédanyaga lehet a hazai boszorkánykutatással foglalkozó köztörténelmi kutatásoknak is. *Mezey Barna Az osztrák fenytőházak a 17-18. században* címmel írt (ezúttal is alapos) kitekintő jellegű tanulmányt. A szerző az osztrák jogtörténet-tudomány 19 tárgybeli monográfiáját felhasználva új, eddig a hazai irodalomban ismeretlen tényekkel ismerteti meg az olvasót. Figyelemre érdemes a szerző következetes törekvése a szabadságvesztés büntetés regionális különbségeinek, és a szankcionáló intézményrendszer gazdasági viszonyokkal való szoros

kapcsolatának bemutatására. A tanulmányban elemzett osztrák megoldások megismerése után érthetőbbé válik számunkra a magyar büntetés-végrehajtás korabeli helyzete is.

Az egyetemes alkotmány- és jogtörténelmi tematikán belül több tanulmány foglalkozik az USA jogtörténetével. Nagyné Szegvári Katalin a *Munkajogi szabályozás és a Legfelső Bíróság joggyakorlata Amerikában* című tanulmányában az ipari és gyermekmunka jogi szabályozását tekinti át, majd a Legfelsőbb Bíróság korabeli joggyakorlatát ismerteti. A tanulmány értékes adalékokat szolgáltat a bírói jogalkotásra, az USA főbíróságának precedens-alkotó tevékenységére. Füzér Katalin *Jogok a weimari köztársaságban: német alkotmányjogászok vitái az alapjogokról 1919-1932.* címmel eszméletörténelmi jellegű összefoglalást készített, amely jól egészíti ki Szabó István – tárgykört érintő – tisztán intézménytörténelmi tanulmányait. A friss stílusú, hatalmas irodalmi apparátust felhasználó tanulmány számos módszertani újdonsággal is szolgál. Hiányolom, hogy a hazai korabeli szakirodalom, és politikai publicisztika nem kapott helyet az áttekintésben. Az olvasónak egyébként az a (jó) érzése támad, hogy ismét magyar szerző írt hiánypótló művet a német kutatók helyett.

A tanulmányok külön csoportját képezik azon emlékező írások, amelyek a modellkövetéssel, intézményi, vagy jogátvétellel foglalkoznak. Ide tartozik mindenek előtt *Kajtár István* tanulmánya, amely *Tradicionális jogi értékek-modern alkotmányos értékek* címet kapott. A szerző hangsúlyozza, hogy az európai alkotmányozás folyamata megújította a tradicionális és modern jogi értékek szerepével összefüggő közös gondolkodást. A tanulmány szerzőjével egyezően örömmel nyugtázhathatjuk, hogy a hazai jogtörténetben az európai nézőpont egyre nagyobb szerepet kap. *Kajtár István* megállapítását erősíti *Herger Csabáné* témaválasztása, aki már tanulmányának címében (*Jogátvétel vagy európai szellemű jogalkotás? Az 1894. évi XXXI. tc. megalkotása az európai jogfejlődés tükrében*) is utal a kontinentális jogösszehasonlítás igényére. A szerző alapos áttekintés után arra a megállapításra jut, hogy a házassági törvény a magyar jogi kultúra történelmi elemeit, és a haladó európai példákat egyaránt mérlegelő, európai színvonalú, a korabeli magyar társadalom igényeihez alkalmazkodó önálló alkotás volt.

Az egyetemes jogtörténetet közjogi tárgyú tanulmányai közé sorolható *Varga Norbert* *Az állampolgárság megszerzése a magyar és az amerikai alkotmányjogban* című munkája. A szerző, aki egyébként a magyar dualizmus-kori állampolgársági törvény megalkotásával, és gyakorlatával foglalkozik, ezúttal azt vizsgálja, hogy az észak-amerikai honossági jog milyen elvek és gyakorlati igények szerint alakult ki. Megállapítja, hogy a magyar és amerikai állampolgársági jogban számos közös elem található, a részletekben viszont markáns eltérések vannak. Az államok az ebből eredő eltéréseket kétoldalú megállapodásokkal

igyekeztek csökkenteni. A tanulmány által elemzett, az Osztrák-Magyar Monarchia és az USA között létrejött szerződés is fontos szerepet töltött be a hazai állampolgársági jog tartalmának kialakításában. Ebben a témakörben publikált *Kisteleki Károly* is, aki *Az állampolgárság fejlődésének három európai útja: a német, francia és brit modell* címen írt tanulmányt. A szerző részletesen kitér a „nemzet” kifejezés terminológiai vizsgálatára, majd – széles körű idegen nyelvű irodalmi bázison – a modell-kialakulás, és tudományos hatásvizsgálat szempontjait követi nyomon. Megállapítja, hogy a francia közgondolkodás az államhoz tartozást nem etnikai elvre alapozza, hanem a politikai nemzet fogalmából indul ki. A német modell a leszármazási elvhez ragaszkodik, míg a brit megoldások (történetileg és napjainkban is) alapvetően a ius soli elvét követik.

A magyar alkotmány és jogtörténelmi tematikájú művek közül először az alkotmánytörténettel és államszervezettel összefüggő munkákat tekintjük át. *Csizmadia Andor* műveinek többségét ez tette ki, viszont ebben a tanulmánykötetben ez a legkisebb terjedelmű tartalmi blokk. *Béli Gábor* *A megye hatóságának és tiszteinek működése a XIV. század első felében az Ars Notaria formuláinak alapján* című műve – mint a szerző e tárgyú munkái általában – új tudományos eredményt tartalmaz. Egy *Károly Róbert* korabeli jogkönyv szövegének elemzése révén rámutat arra, hogy a megyei hatóságok működésének részletes szabályozására már az adott korban határozott igény mutatkozott. A tanulmányból az is valószínűsíthető, hogy a nemesi vármegye autonómiája a feltételezettnél később alakulhatott ki. *Ruszoly József* *A census és társadalom* című tanulmánya szintén *Csizmadia Andort* juttatja eszünkbe, aki maga is rendkívül érzékeny volt a társadalom és jog problematikájára, egymáshoz való viszonyára. *A qualificatio kérdése az 1848. évi országgyűlési népképviselési törvényeink vitáiban* alcímet viselő tanulmány (amint arra lábjegyzete is utal) *Csizmadia Andor* *Az első népképviselési választások* című kitűnő könyvét méltatja, egyben annak egyes megállapításait részletezi, árnyalja. *Szabó István* *Az 1921. évi trónfosztás közjogi jellegzetességei* című munkájában szintén magyar alkotmánytörténelmi kérdésről, az antant nyomására elfogadott egyik alkotmányos alaptörvényről írt. A tanulmány értékes adalékkal szolgál a legitimisták és szabad királyválasztók hazai szellemi küzdelméhez is.

A kötet legnagyobb terjedelmű részét a magyar jogtörténelmi tárgyú dolgozatok képezik. A tanulmányok témáinak kronológiai rendjében először *Peres Zsuzsanna* *A magyarországi hitbizományok 16. századi gyökere* című összefoglalás említendő, amely levéltári források, és latin nyelvű irodalom alapján közelíti e fontos jogintézmény történetéhez. *P. Szabó Béla* *A szepesi jog forrásai* című tanulmányában a két évtizede örövendetesen újjáéledt városjog-történelmi kutatások eredményeiről számol be. A tanulmány gondolatmenete jól illeszkedik *Gönczi Katalin* és

Blazovich László európai horizontú monográfiáinak, tanulmányainak, forrásközléseinek témaköréhez és megjelent műveikhez.

Rácz Lajos *A temetkezéssel kapcsolatos kultuszok és jogszokások* című tanulmányával Csizmadia Andor kedvelt népi szokásjogi kutatásait és gondolatmenetét idézi fel. Leírja a távolban elhunytak halál utáni hazaszállításával, újratemetésével összefüggő, és a velük kapcsolatos megemlékezés rendjéhez kötődő rítusokat, szokásokat. A tanulmány különleges értéke a személyes ihletettséggel, és hogy felidézte azokat a szokásokat, amelyeket a közelmúlt végérvényesen kiiktatott. A magyar jogtörténeti tárgyú írások között található *Bódiné Beliznai Kinga A házasságtörés megítélése a magyar jogban 1894-ig* című tanulmánya. A szerző érzékletes stílusban részletezi a magyar jog házastársi hűtlenséget sújtó szankcióit. Utal arra is, hogy a házasságtörő személyeket nem csupán a korabeli tételes jog büntette, hanem a helyi jogi népszokások is tartalmaztak olyan szankciókat (pl. macskazene), amelyek a közösség rosszallását fejezték ki a szokás, és erkölcsbontó házastárssal szemben.

A magánjogi tárgyú tanulmányok között találjuk *Homoki-Nagy Mária Az adás-vételi szerződés néhány sajátossága a 19. században* című munkáját. A tanulmány levéltári forrásokra épít, egy konkrét magánjogi szerződés pontjait elemzi. A szerzői gondolatmenet jól hasznosítható az oktatásban, hiszen egy valós jogi megállapodás nyelvi, logikai és rendszertani elemzése révén kitűnően illusztrálható a korszak gyakorlati jogi gondolkodása, és didaktikussá formálhatók a jogtudományi magyarázatok. A szerződés szövege betűhív formában olvasható a tanulmány függelékében. *Balogh Judit A jogrendszer konzerválása vagy új válaszok új helyzetekre? - A XIX. század végi magánjogi kodifikációs törekvések céljairól* című tanulmányában a kodifikáció-elméleti kérdések megválaszolása után a magyar magánjogi jogösszefoglalás 19. századi céljait vizsgálta. Ebben az esetben is az volt a kérdés, hogy a magyar jog a nemzeti hagyományok, vagy a nemzetközi jogfejlődés és az új tudományos elméletek talaján álló reformgondolatok mentén kapjon-e szabályozott formát. A szerző értékes gondolati párhuzamot von a BGB és a magyar kodifikációs tervezet keletkezés-története és szociális arculata között. *Mázi András Az erkölcstelen ügyletek és a magyar magánjog kodifikációs kísérletei* című tanulmányában a magyar magánjogtörténet egyik fontos részkerdeésével, az erkölcstelen ügyletek jogi szabályozásával foglalkozik. Nyomon követi a tervezetekben szereplő „jó erkölcs” fogalmának tartalmát, majd utal arra, hogy ennek helyébe 1957-től a „dolgozó nép érdekei vagy a szocialista együttélés követelményei” formula lépett. A „jó erkölcs” maximája a Ptk. 1991-es módosításával kapott ismét helyet a hatályos jogrendszerünkben. *Korsósné Delacasse Krisztina Perbizom-*

mány-a perbeli képviselő egy típusa? című tanulmánya történeti-dogmatikai kérdéseket feszeget. A tanulmány – szépen okadatolt, logikusan alátámasztott – végkövetkeztetése szerint a perbizomány a közvetített képviselő egyik alakzataként fogható fel.

A magyar jogtörténetírásban (főleg Mezey Barna által) részletesen feldolgozott témakört választott *Bató Szilvia A börtönügyi modernizáció országos programja a Pesti Hírlap első évfolyamában (1841)* címmel. Munkája számos, eddig feltáratlan sajtótörténeti adalékokat tartalmaz. *Antal Tamás Szilágyi Dezső igazságügyi reformjairól (1890–1900)* írt, közreadva PhD disszertációjának egy részét. A tanulmány különös értéke, hogy nyomon követte a korabeli szak-sajtó cikkeket, és az országgyűlési nyomtatott forrásokat. *Petrasovszky Anna Büntetőjogi alapelvek Szibenliszt Mihály Institutiones iuris naturalis* című tanulmányával Deák Ferenc egykori tanárának állít méltó emléket. A szerző a középkori latin nyelv jó ismerője, aki kiválóan interpretálja a latin nyelvű jogi kategóriákat, a kötött tartalmú alkotmányjogi kifejezéseket. A tanulmány igazolja a 18. század jogi irodalmának filozófiai megalapozottságáról és elméleti összetettségéről vallott álláspontokat. *Balogh Elemér Az 1830. évi büntetőtörvény-tervezet eljárásjogi részéhez írt törvényhatósági reflexiók* címen adta közre legújabb kutatásait. A címben jelzett operátum különösen fontos volt, mert a hazai jogban elsőként kísérlete meg a bűncselekmények kettős felosztását. A tanulmány nyomon követi Deák Ferenc szerepét, személyes közreműködését a tervezet véleményezésében. *Horváth Attila tisztelegő írásának címe: Az emberi jogok sorsa Magyarországon a szovjet típusú szocializmus idején, különös tekintettel a gazdasági, szociális és kulturális jogokra.* A szerző vázolja a marxizmus-leninizmus (!) álláspontját az emberi jogokról, értelmezi a korabeli jogtudományi álláspontokat, és nyomon követi az alkotmány által rögzített – ide vonatkozó – alaptételeket. Tanulmánya ismételtelen felveti a korszak levéltári forrásokon alapuló, a történeti szakmódszertan követelményeit figyelembe vevő kutatásának igényét.

Oktatótörténettel összefüggő tanulmányban köszöntötte Csizmadia Andort *Pókecz Kovács Attila Bozóky Géza, a pécsi kereskedelmi jog első egyetemi tanára (1875–1960)* című művében. A tanulmány összefoglalja az életpálya legfontosabb állomásait, és részletesen bemutatja Bozóky Géza tudományos munkásságát.

A kötet méltó emléket állít Csizmadia Andornak, a tudós tanárnak, a szerkesztőnek, az egyetemi vezetőnek, és a jogtörténet egyik legtekintélyesebb képviselőjének. Köszönet érte minden szerzőnek, a szerkesztőknek, és a kiadónak, a Pécsi Állam- és Jogtudományi Kar felelős vezetőinek.

Stipta István

